

Jan Waszczyński

## PROJEKTY MIĘDZYNARODOWEGO KODEKSU KARNEGO

## I

Myśl o skodyfikowaniu norm określających przestępstwa międzynarodowe pojawiła się już przeszło 100 lat temu, kiedy Amerykanin D. D. Fields opracował w 1866 r. swój *Zarys kodeksu międzynarodowego*. W kilka lat później w 1875 r. senator hiszpański A. de Marco-artu<sup>1</sup>, realizując ideę Unii Międzyparlamentarnej, doprowadził do rozpisania konkursu w kwestii utworzenia zgromadzenia międzynarodowego i międzynarodowego kodeksu. Projekty te, które współczesnym wydawały się utopijne, nie dały realnych rezultatów, jednakże utrwaliły w umysłach prawników świata ideę, do której niezadługo powrócono w sposób bardziej konkretny. Szok, jakim była I wojna światowa, milionowe straty w ludziach, jakie spowodowała, a także okrucieństwa, jakie przyniosła, wywołały naturalną reakcję w postaci ruchów zmierzających do wzmocnienia międzynarodowych mechanizmów zapobiegających powtórzeniu się katastrofy wojennej. Jeden z takich mechanizmów upatrywano w międzynarodowym prawie karnym. Popieranie teoretycznego i praktycznego rozwoju tego prawa stało się celem szeregu międzynarodowych organizacji, a w pierwszym rzędzie Międzynarodowego Stowarzyszenia Prawa Karnego (Association Internationale de Droit Pénal — AIDP), Stowarzyszenia Prawa Międzynarodowego (International Law Association — ILA) i Unii Międzyparlamentarnej. Stowarzyszenia te skupiły grono wybitnych prawników, m. in. H. Bello-ta, M. Caloyanniego, N. Politisa, H. Donnedieu de Vabres'a, H. Carton de Wiarta, Q. Saldany i in. Niestrudzonym propagatorem idei prawa karnego międzynarodowego i międzynarodowego trybunału karnego

<sup>1</sup> Por. P. Bouzat, *Introduction*, „Revue Internationale de Droit Pénal” 1981, No 1—2, s. 7.

był zwłaszcza V. V. Pella, czynny we wszystkich 3 stowarzyszeniach, którego działalność zaważyła na rozwoju prawa międzynarodowego karnego. V. Pella jest autorem opublikowanej w 1924 r. pracy *Przestępczość kolektywna państw a prawo karne przyszłości*<sup>2</sup>, w której przedstawił wizję prawa karnego międzynarodowego, stosowanego przez sąd międzynarodowy, określającego zasady postępowania regulujące karalność czynów godzących w „międzynarodowy porządek publiczny”, popełnionych przez państwa lub przez jednostki.

Z pracami tych stowarzyszeń, które nabrały szerokiego zasięgu, wiązano wówczas duże nadzieje. V. Pella, jako ówczesny prezydent Międzynarodowego Zrzeszenia Prawa Karnego, mógł stwierdzić, że „Propozycje zmierzające do utworzenia jurysdykcji międzynarodowej nie mogą już być traktowane jako utopie. Przeciwnie, są one konkretnym przejawem potężnego *desideratum* współczesnej świadomości prawnej”<sup>3</sup>. Aktywność V. Pelli wyraziła się nie tylko w twórczości naukowej torującej drogę międzynarodowemu prawu karnemu, lecz także w autorstwie szeregu projektów opracowywanych na zlecenie stowarzyszeń. I tak Unia Międzyparlamentarna, która rozważała sprawę włączenia do międzynarodowego kodeksu karnego wszystkich przestępstw wystawiających na niebezpieczeństwo pokój światowy, postanowiła na swej konferencji w 1932 r. włączyć przygotowany przez V. Pellę *Kodeks represyjny (Code répressif)* do *Projektu Ogólnego Kodeksu Prawa Światowego*, który został opracowany w łonie Unii przez senatora Lafontaine<sup>4</sup>.

Trzy wymienione stowarzyszenia (AIDP, ILA, Unia Międzyparlamentarna), które stanowiły siłę napędową ruchu na rzecz rozwoju prawa karnego międzynarodowego, zleciły następnie V. Pelli, jako wspólnemu sprawozdawcy generalnemu, wykonanie projektu światowego kodeksu represyjnego. W dniu 15.03.1935 r. V. Pella projekt taki przedstawił zatytułowując go jako *Projekt światowego kodeksu represyjnego (Plan d'un Code répressif mondial)*<sup>5</sup>. W Projekcie tym V. Pella określił zasady odpowiedzialności za określone kategorie przestępstw. Wedle *Projektu* — sprawcami mogły być zarówno osoby fizyczne, jak i państwa. W *Projekcie* zawarte były również sankcje w postaci kar lub innych odpowiednich środków. Przedstawiony *Projekt* V. Pella omówił następnie w wydanej już po II wojnie światowej książ-

<sup>2</sup> W oryginale: *La Criminalité Collective des États et le Droit Pénal l'Avenir*, Bucarest 1926.

<sup>3</sup> Bouzat, *Introduction*, s. 9.

<sup>4</sup> Por. J. Graven, *Introduction*, „Revue Internationale de Droit Pénal” 1964, No 1—2, s. 13.

<sup>5</sup> Pełny tekst tego *Projektu* w: „Revue Internationale de Droit Pénal” 1945, s. 348.

ce pt. *Zbrodnia wojny i zbrodniarze wojenni*<sup>6</sup>. Po wojnie opublikował V. Pella jeszcze poświęcony kodyfikacji prawa karnego międzynarodowego artykuł *Kodyfikacja międzynarodowego prawa karnego*<sup>7</sup>.

Po II wojnie światowej sprawa kodyfikacji prawa karnego międzynarodowego wypłynęła ze wzmożoną aktualnością, przy czym propozycje dotyczące kodyfikacji prawa materialnego wysuwane były łącznie z inicjatywami dotyczącymi utworzenia stałego międzynarodowego sądu karnego. Powiązanie obu tych spraw było zrozumiałe, albowiem sąd międzynarodowy miał być pierwszym adresatem planowanej kodyfikacji. Łączne traktowanie obu kwestii było jednak — jak się następnie okazało — niekiedy uciążliwe, bowiem w trakcie debat, rozstrzygnięcia w zakresie planowanej kodyfikacji uzależniono od uprzednich ustaleń dotyczących kompetencji przyszłego trybunału karnego.

Dążenie do oparcia stosunków międzynarodowych na zasadach międzynarodowej sprawiedliwości, moralności i prawa stanowiło zrozumiałą reakcję na niewyobrażalne zbrodnie popełnione w czasie II wojny światowej. Od strony techniczno-prawnej fundamenty dla rozwoju prawa międzynarodowego wypracowane już były częściowo przez międzywojenne prace uczonych i działalność stowarzyszeń międzynarodowych. Idea międzynarodowego prawa karnego uzyskała przy tym nowe, potężne wsparcie w dążeniu do ukarania sprawców zbrodni wojennych, zbrodni przeciwko pokojowi oraz zbrodni przeciw ludzkości. Dążenie to znalazło swój szczytowy wyraz w zasadach prawa norymberskiego, na których oparto Statut Międzynarodowego Trybunału Wojskowego w Norymberdze, Statut Międzynarodowego Trybunału Wojskowego dla Dalekiego Wschodu w Tokio, a także — wydane przez oba te Trybunały wyroki.

Doświadczenia II wojny światowej skierowały ponownie nadzieje społeczności międzynarodowej w kierunku międzynarodowego prawa karnego jako regulatora konfliktów międzypaństwowych, jednego ze środków zapobiegających przekształceniu się tych konfliktów w działania zbrojne. Okres po II wojnie światowej obfituje w uchwały, deklaracje, konwencje dwu- i wielostronne, które zawierają postanowienia określające cały szereg nowych typów przestępstw międzynarodowych. Stworzyło to wzmożoną potrzebę skodyfikowania tych postanowień, określenia zasad odpowiedzialności za przestępstwa międzynarodowe, a także ustalenia jednolitych zasad karanía.

Ruch na rzecz kodyfikacji międzynarodowego prawa karnego przebiegał po II wojnie światowej 2 torami. Z jednej strony toczyły się

<sup>6</sup> V. Pella, *La Guerre-Crime et les Criminels de Guerre*, Neuchatel 1964.

<sup>7</sup> V. Pella, *La codification du Droit Pénal internationale*, „Revue General de Droit International Public” 1952, No 3.

w tej kwestii debaty w łonie Organizacji Narodów Zjednoczonych, z drugiej strony — problemy kodyfikacji dyskutowane były w stowarzyszeniach prawniczych.

Przypomnijmy krótko przebieg wydarzeń w ramach pierwszego z wymienionych nurtów.

## II

Zalecając w dniu 11.12.1946 r. sformułowanie zasad norymberskich Komisji do Spraw Stopniowego Rozwoju Prawa Międzynarodowego i jego Kodyfikacji (Committee on the Progressive Development of International Law and its Codification), Zgromadzenie Ogólne NZ podkreśliło w swej uchwale potrzebę sformułowania tych zasad „w kontekście ogólnej kodyfikacji przestępstw przeciwko pokojowi i bezpieczeństwu ludzkości, albo — w kontekście międzynarodowego kodeksu karnego”. W 1947 r. zadanie to Zgromadzenie Ogólne przeniosło na Komisję Prawa Międzynarodowego, zlecając jej zarazem przygotowanie projektu kodeksu zbrodni przeciwko pokojowi i bezpieczeństwu ludzkości. Prace nad tym projektem (będziemy go nazywać w dalszym ciągu *Kodeksem zbrodni międzynarodowych* albo — po prostu — *Projektem*) trwały w łonie Komisji Prawa Międzynarodowego przez dłuższy czas, aż wreszcie jego trzecia wersja została zaprezentowana w dniu 12.11.1951 r. na VI Sesji Zgromadzenia Ogólnego NZ<sup>8</sup>.

Zgromadzenie Ogólne przełożyło rozpatrywanie *Projektu* na następną sesję, ale i wówczas nie doczekał się on rozpatrzenia, tak iż poddano go dyskusji dopiero na IX Sesji Zgromadzenia Ogólnego NZ w 1954 r. Dyskutowany wówczas *Projekt* stanowił zmienioną, czwartą wersję projektu przedstawionego pierwotnie przez Komisję. Wersja ta uwzględniała w szczególności aktualny stan debaty, jaka toczyła się w Komisji Politycznej NZ powołanej do zaprojektowania definicji agresji. Brak zgody co do definicji agresji stał się przyczyną kolejnego odłożenia dyskusji nad *Projektem* uchwałą Zgromadzenia Ogólnego NZ z 4.12.1954 r. Uchwała ta odraczając dyskusję nad *Projektem*, połączyła sprawę *Kodeksu zbrodni międzynarodowych* ze sprawą rozumienia agresji, co oznaczało ogromne opóźnienie prac nad *Projektem*. Połączenie obu tych kwestii miało uzasadnienie w brzmieniu art. 1 *Projektu*, ponieważ wedle tego przepisu zbrodnię stanowiła wojna agresywna, a bez zdefiniowania agresji zbrodnia rozpętania wojny

<sup>8</sup> O przebiegu obrad nad *Projektem* piszą: T. Cyprian, J. Sawicki, *Walka o zasady norymberskie (1945—1955)*, Warszawa 1956, s. 79 i in.



agresywnej pozostawała nie określona<sup>9</sup>. Jednakże — wedle powszechnej opinii — nie ten merytoryczny wzgląd był prawdziwą przyczyną odroczenia. Odwlekane dyskusji nad *Projektem*, podobnie jak odraczanie rozpatrywania projektów dotyczących skodyfikowania zasad norymberskich i utworzenia stałego międzynarodowego trybunału karnego, spowodowane było pogorszeniem się sytuacji międzynarodowej, narastaniem „zimnej wojny” i kryzysem zaufania w stosunkach międzynarodowych. W wytworzonej wówczas sytuacji uchwalenie *Kodeksu zbrodni międzynarodowych* nie miało szans realizacji<sup>10</sup>. Na ujednolicenie zapatrywań co do definicji agresji *Kodeks zbrodni międzynarodowych* czekał 20 lat. Kiedy w dniu 14.12.1974 r. Zgromadzenie Ogólne NZ podjęło wreszcie uchwałę w sprawie definicji agresji, sprawa *Projektu* mogła powrócić na porządek dzienny obrad. Jednakże do dnia dzisiejszego do uchwalenia *Projektu* nie doszło.

Przyjrzyjmy się teraz *Projektowi* w takiej postaci, w jakiej zawisł on w Zgromadzeniu Ogólnym NZ w 1954 r. Aczkolwiek nie został on uchwalony, odegrał on istotną rolę w dziejach międzynarodowego prawa karnego. Dla zorientowania się w charakterze *Projektu* najlepiej przytoczyć go w całości.

A oto jego treść<sup>11</sup>.

Art. 1. Przestępstwa przeciwko pokojowi i bezpieczeństwu ludzkości określone w niniejszym kodeksie stanowią zbrodnie prawa międzynarodowego; jednostki odpowiedzialne za ich popełnienie będą karane.

Art. 2. Następujące czyny stanowią przestępstwo przeciwko pokojowi i bezpieczeństwu ludzkości:

1. Każdy akt agresji łącznie z użyciem przez władze państwa sił zbrojnych przeciwko drugiemu państwu w celu innym niż samoobrona narodowa bądź zbiorowa, albo w wykonaniu decyzji bądź zalecenia właściwego organu Narodów Zjednoczonych<sup>12</sup>.

<sup>9</sup> Por. P. S. Romaszkin, *Remarques relatives au projet d'un code pénal international sur les crimes contre la paix et la sécurité de l'humanité et au Statut d'une Cour pénale internationale*, „Revue Internationale de Droit Pénal” 1964, No 1—2, s. 41.

<sup>10</sup> Tarcia polityczne towarzyszące debatom nad projektem referują Cyprian, Sawicki, *Walka...*, s. 81 i in.

<sup>11</sup> Tekst projektu cytuję wg Cypriana, Sawickiego, *Walka...*, s. 85 i in.

<sup>12</sup> Dopuszczalne przypadki użycia sił zbrojnych przez państwa są określone zgodnie z art. 51 Karty Narodów Zjednoczonych.

2. Każda pochodząca ze strony władz państwa groźba dokonania agresji przeciwko drugiemu państwu.
3. Przygotowanie sił zbrojnych przez władze państwa dla ich użycia przeciwko drugiemu państwu w celu innym niż samoobrona narodowa bądź zbiorowa, albo wykonanie decyzji bądź zalecenia właściwego organu Narodów Zjednoczonych.
4. Organizowanie lub zachęcanie do organizowania przez władze państwa uzbrojonych band nad obszarze drugiego państwa lub na innym obszarze, lecz w celu wtargnięcia na obszar drugiego państwa, bądź tolerowanie organizowania takich band na obszarze własnym lub tolerowanie korzystania z obszaru własnego jako bazy operacyjnej przez tego rodzaju bandy albo jako punktu wyjścia dla wtargnięcia na obszar drugiego państwa, jak również bezpośredni udział w takim wtargnięciu albo udzielenie mu poparcia.
5. Przedsięwzięcie lub zachęcanie przez władze państwa do takich czynności, które mają na celu wzniecenie wojny domowej w drugim państwie albo tolerowanie przez władze państwa zorganizowanych czynności, które mają na celu wzniecenie wojny domowej w drugim państwie.
6. Przedsięwzięcie lub zachęcanie przez władze państwa do terrorystycznych aktów w drugim państwie albo tolerowanie przez władze państwa zorganizowanych czynności, które mają na celu wywołanie aktów terrorystycznych w drugim państwie.
7. Czynności władz państwa polegające na gwałceniu zobowiązań umowy międzynarodowej, które miały na celu zapewnienie pokoju i bezpieczeństwa między państwami za pomocą ograniczeń lub redukcji zbrojeń bądź służby wojskowej, fortyfikacji, bądź innych ograniczeń noszących podobny charakter.
8. Aneksja przez władze państwa obszaru należącego do drugiego państwa za pomocą czynów sprzecznych z prawem międzynarodowym.
9. Interwencja władz państwa w wewnętrzne lub zewnętrzne sprawy drugiego państwa przy zastosowaniu przymusu o charakterze ekonomicznym lub politycznym, by za ich pomocą narzucić swą wolę i uzyskać w ten sposób jakiegokolwiek korzyści.
10. Czynny dokonane przez władze państwa lub osoby prywatne w zamiarze niszczenia w całości lub części grup narodowych, etnicznych, rasowych lub religijnych jako takich, a to: a) zabójstwo członków grupy, b) spowodowanie poważnego uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia członków grupy, c) rozmyślne stworzenie dla członków grupy warunków życia obliczonych na spowodowanie ich całkowitego lub częściowego zniszczenia fizycznego, d) stosowanie środków, które

mają na celu wstrzymanie urodzin w obrębie grupy, e) przymusowe przekazywanie dzieci członków grupy do innej grupy.

11. Nieludzkie czyny, jak morderstwo, eksterminacja, niewolnicze ujarzmienie, wywiezienie albo prześladowanie z przyczyn społecznych, politycznych, rasowych, religijnych albo kulturalnych, dokonywane przez władze państwa lub przez osoby prywatne z podżegania władz państwa lub przez nie tolerowane.

12. Czyny dokonane z pogwałceniem praw i zwyczajów wojennych.

13. Czyny, które stanowią: a) znowę w celu popełnienia jakiegokolwiek przestępstwa określonego w poprzednich ustępach tego artykułu, b) bezpośrednie podżeganie do popełnienia jakiegokolwiek przestępstwa określonego w poprzednich ustępach tego artykułu, c) współudział w popełnieniu jakiegokolwiek przestępstwa określonego w poprzednich ustępach tego artykułu, d) usiłowanie popełnienia jakiegokolwiek przestępstwa określonego w poprzednich ustępach tego artykułu.

Art. 3. Okoliczność, że osoba działała jako głowa państwa lub jako funkcjonariusz publiczny nie zwalnia jej od odpowiedzialności za dokonanie jakiegokolwiek przestępstwa określonego w poprzednich ustępach.

Art. 4. Okoliczność, że osoba oskarżona o popełnienie przestępstwa określonego w tym kodeksie działała w wykonaniu rozkazu swego rządu lub swego przełożonego, nie zwalnia jej od odpowiedzialności w rozumieniu prawa międzynarodowego, jeżeli z okoliczności w chwili dokonania czynu wynika, że miała ona możliwość niepodporządkowania się temu rozkazowi.

Przytoczony wyżej *Projekt* wywołał ożywioną dyskusję. Były głosy kwestionujące potrzebę jego opracowania, ponieważ miałyby to krępować rozwój prawa karnego międzynarodowego i utrudniać walkę z przestępstwami międzynarodowymi, które określane są głównie w wyniku ustawicznie kształtującego się zwyczaju i praktyki<sup>13</sup>. Pod adresem *Projektu* jako całości wysuwano zarzut, że nie odpowiada on wymaganiom stawianym kodeksom, gdyż nie posiada wyodrębnionej części ogólnej, że jest „ułamny” i stanowi raczej krótką deklarację. W szczególności nie reguluje on odpowiedzialności za tzw. *delicta*

<sup>13</sup> S. Glaser, *Remarques sur les projets élaborés au sein des Nations Unies en matière de droit international pénal*, „Revue Internationale de Droit Pénal” 1964, No 1—2, s. 301.

*juris gentium*<sup>14</sup>. Inne zastrzeżenia podnoszą, że w potraktowaniu poszczególnych typów przestępstw jest zbyt sumaryczny, co uderzać ma zwłaszcza w sposobie potraktowania zbrodni wojennych, których nie typizuje, lecz ogranicza się do ogólnej formuły, wedle której zbrodniami takimi są czyny dokonane z pogwałceniem praw i zwyczajów wojennych<sup>15</sup>; w ten sposób *Projekt* przechodzi do porządku nad podejmowanymi wysiłkami zmierzającymi do określenia podstawowych typów tych zbrodni, tak aby typy te stanowiły model, wokół którego kształtować by się mogły ustawodawstwa krajowe. Dalsze uwagi krytyczne wywołał problem karalności. W *Projekcie* sprawa ta została właściwie pominięta, albowiem ograniczono się do stwierdzenia (art. 1), iż sprawcy przestępstw międzynarodowych będą ukarani<sup>16</sup>. W poprzednim brzmieniu *Projektu* (z 1951 r.) dotyczył tej kwestii art. 5, który głosił: „Kary za przestępstwa określone w tym kodeksie będą orzeczone przez Trybunał rozpoznający sprawę oskarżonych jednostek przy uwzględnieniu wagi przestępstwa”. Po ożywionych dyskusjach Komisja Prawa Międzynarodowego skreśliła jednakże ten przepis, uznając że będzie stosowniej rozważyć kwestię kar na etapie późniejszym, gdy będzie już ustalone, w jaki sposób *Kodeks zbrodni międzynarodowych* zostanie wdrożony w życie<sup>17</sup>. Pod adresem *Projektu* wysuwano też zarzut, iż nie przewiduje on możliwości stosowania środków innych aniżeli kary<sup>18</sup>. Inne zastrzeżenia dotyczyły braku zamieszczenia w *Projekcie* klauzuli *nullum crimen since lege*<sup>19</sup>. Pod adresem art. 1 *Projektu* zgłaszano też zastrzeżenie, że przewiduje on jedynie odpowiedzialność za czyn, pod którym w prawie karnym międzynarodowym rozumie się jedynie działanie, pomija zaś kwestie odpowiedzialności za zaniechanie<sup>20</sup>, że — dalej przewiduje odpowiedzialność karną za współdziałanie przestępne i za usiłowanie, nie wyjaśniając, jak te terminy należy rozumieć, i że brak tego wyjaśnienia otwiera pole do różnej interpretacji obu pojęć, stosownie do tego, jak rozumie się je w prawie wewnętrznym.

<sup>14</sup> G. O. W. Mueller, *Le projet des Nations Unies pour un Code des crimes contre la paix et la sécurité de l'humanité. Un point de vu américain*, „Revue Internationale de Droit Pénal” 1964, No 1—2, s. 123.

<sup>15</sup> H. H. Jescheck, *Etat actuel et perspectives d'avenir des projets dans le domain du droit international pénal*, „Revue Internationale de Droit Pénal” 1964, No 1—2, s. 95.

<sup>16</sup> O. Triffterer, *Dogmatische Untersuchungen zur Entwicklung des materiellen Voelkerstrafrechts seit Nuernberg*, Freiburg in B. 1966, s. 7.

<sup>17</sup> Cyt. wg Triffterera, *Dogmatische...*, s. 78.

<sup>18</sup> Mueller, *Le projet...*, s. 153.

<sup>19</sup> *Ibidem*, s. 154.

<sup>20</sup> *Ibidem*.



Podnoszono też, że w *Projekcie* brak jest wyraźnego stwierdzenia o pierwszeństwie zawartych w nim regulacji przed unormowaniami znajdującymi się w prawie krajowym, które to stwierdzenie znajdowało się w prawie norymberskim; na skutek tego pozostała otwarta kwestia, czy sprawcy przestępstw określonych w *Projekcie* mają podlegać jurysdykcji międzynarodowej czy krajowej. Zauważono dalej, że ekscepcja działania na rozkaz została rozszerzona nadmiernie, znacznie szerzej aniżeli w Statucie MTW w Norymberdze. Spotykało się też twierdzenia, że bardzo szerokie ujęcie agresji w *Projekcie* czyni nierealnym pociąganie do odpowiedzialności za tę zbrodnię. Krytyka *Projektu* prowadzona była — jak widać — z różnych, niekiedy przeciwnych pozycji i dotyczyła zarówno jego konstrukcji jako całości, jak i poszczególnych rozwiązań.

Nie wszystkie zgłoszone zastrzeżenia można uznać za uzasadnione. W szczególności nie wydaje się trafny zarzut, że uchwalenie *Projektu* ograniczać może rozwój prawa karnego międzynarodowego. Zawarte w nim definicje zbrodni agresji, zbrodni wojennych i zbrodni przeciw ludzkości, przejęte z prawa norymberskiego, są tak ogólne, że pomieścić mogą nowe odmiany zbrodniczych działań w tym zakresie. W obronie *Projektu* wskazuje się, że ujęcie syntetyczne jest w szczególności wskazane w stosunku do zbrodni wojennych, ponieważ umożliwia potraktowanie jako zbrodni wojennych działań nie ujętych w Konwencjach Genewskich, a popełnionych przez zastosowanie nowych technik wojennych. Zarzut utrudniania rozwoju prawa karnego międzynarodowego przez uchwalenie *Kodeksu zbrodni międzynarodowych* jest tym bardziej nietrafny, że *Projekt* nie reguluje przestępstw stanowiących *delicta juris gentium*, w obrębie których obserwuje się najczęściej kształtowanie się nowych typów przestępstw. Pominiecie w *Projekcie* przestępstw stanowiących *delicta juris gentium* nie jest — wedle spotykanych opinii — wada *Projektu*, albowiem ten rodzaj przestępstw nie nadeje się do jednolitego traktowania na równi z przestępstwami prawa norymberskiego<sup>21</sup>. Co do „ułomności” *Projektu* i braku w nim części ogólnej, wskazuje się, iż część ogólna stanowi w nim przepis art. 2 pkt 13, art. 3 i art. 4, zaś część szczególna — art. 2 pkt 1—12. W obronie *Projektu* przed zarzutem, iż pominęto w nim zasadę *nullum crimen sine lege*, można podnieść, iż na wprowadzenie tej zasady nie pozwalał stan międzynarodowego prawa karnego w momencie jego uchwalenia: w chwili obecnej, zwłaszcza przez zamieszczenie tej zasady w *Paktach*

<sup>21</sup> J. B. Herzog, *Vingt ans après*, „Revue Internationale de Droit Pénal” 1964, No 1—2, s. 54.



*Praw Człowieka* (art. 15), sytuacja zmieniła się o tyle, że zasada ta w *Projekcie* powinna już znaleźć wyraz.

Co do zarzutu pominięcia kwestii karalności, to — jak trafnie zauważyła Komisja Prawa Międzynarodowego skreślając art. 5 z pierwotnej wersji *Projektu* — rozwiązanie tej kwestii zależy od sposobu wdrożenia przepisów *Kodeksu zbrodni międzynarodowych* w życie; jeżeli sprawcy przestępstw określonych w *Projekcie* odpowiadać będą przed Trybunałem Międzynarodowym, to kwestia uprawnień Trybunału w dziedzinie stosowania kar i innych środków uregulowana być powinna generalnie w *Statucie Trybunału*; jeżeli natomiast sprawcy odpowiadać będą przed sądami krajowymi, to sprawę karalności należy pozostawić ustawodawstwu wewnętrznemu, wytyczając w *Projekcie* co najwyżej ogólne zasady karalności; taką ogólną zasadę zawierał, skreślony niestety, art. 5.

Przy wszystkich swych niedostatkach *Projekt* stanowi godne uwagi osiągnięcie międzynarodowej myśli prawnej. Jego znaczenie polega przede wszystkim na włączeniu doń zasad przyjętych w prawie norymberskim, a więc: a) zasady odpowiedzialności karnej jednostek za przestępstwa międzynarodowe (art. 1); b) uznanie, iż za czyny takie jednostka ponosi odpowiedzialność także wtedy, gdy działa w charakterze organu państwa (art. 3); c) uznanie, że od odpowiedzialności w zasadzie nie zwalnia sprawcy okoliczność, iż działał on w wykonaniu przestępnego rozkazu (art. 4); d) uznanie, że odpowiedzialność karna za czyny objęte *Projektem*, przewidziana dla sprawców, obejmuje także uczestników zмовы, współsprawców, bezpośrednich podlegaczy i osoby dopuszczające się usiłowania (art.); e) uznanie za zbrodnię przeciwko pokojowi szeroko ujętej agresji, zarówno bezpośredniej (art. 2 pkt 1, 2, 3), jak i pośredniej (art. 2 pkt 4, 5, 6).

Akceptacja tych zasad w *Kodeksie zbrodni międzynarodowych* posiada tym większe znaczenie, iż nastąpiła w okresie, w którym prawa norymberskie wystawione były na szczególną krytykę i widoczne były dążenia do jego rewizji.

### III

Drugi nurt prac nad kodyfikacją międzynarodowego prawa karnego przebiegał w międzynarodowych stowarzyszeniach prawniczych. Wśród stowarzyszeń tych przodowało Międzynarodowe Stowarzyszenie Prawa Karnego (AIDP), które pozostało wierne w tej mierze swym statutowym celom i przedwojennym tradycjom. Do stowarzyszeń europejskich do-

łączyły się w tych działaniach 2 stowarzyszenia amerykańskie: Stowarzyszenie Adwokatów Nowego Jorku (Association of the Bar of New York) oraz Amerykańskie Stowarzyszenie Prawa Międzynarodowego (American Society of International Law). Wzmoczone zainteresowanie tym zagadnieniem odnotować można zwłaszcza w latach siedemdziesiątych, kiedy to Międzynarodowe Stowarzyszenie Prawa Karnego (AIDP) wydało w 1974 r. specjalny numer swego kwartalnika<sup>22</sup>, na który składają się prace wybitnych znawców problematyki poświęcone kodyfikacji prawa karnego międzynarodowego i międzynarodowemu sądownictwu karnemu. Prace te koordynował i inspirował zwłaszcza prof. M. Ch. Bassiouni, Sekretarz Generalny Stowarzyszenia. On też opracował na zlecenie Stowarzyszenia *Projekt Międzynarodowego Kodeksu Karnego (A Draft International Criminal Code)*, który w latach 1977—1979 był poddany ocenie wewnętrznej w łonie Stowarzyszenia, a następnie opublikowany<sup>23</sup> i przekazany Organizacji Narodów Zjednoczonych, do czego Stowarzyszenie, korzystające ze statusu konsultanta przy Organizacji Narodów Zjednoczonych, posiadało szczególne upoważnienie. Aczkolwiek prof. M. Ch. Bassiouni w opracowaniu swego projektu zaczerpnął z idei swych wielkich poprzedników V. Pelli i H. Donnedieu de Vabres'a, to jednakże w stosunku do opracowanych przez nich projektów dzieło jego wykazuje istotne różnice.

*Projekt* prof. M. Ch. Bassiouniego składa się z części ogólnej (I), części szczególnej (II), części zatytułowanej *Środki wykonania* — *Measures d'Execution* (III) oraz z końcowych postanowień ogólnych (IV). Taki podział jest konsekwencją założenia, iż *Kodeks* ma do spełnienia podwójną funkcję. Ma on z jednej strony stanowić prawo materialne, które stosowane będzie wprost przez Międzynarodowy Trybunał Karny (zastosowanie bezpośrednie), z drugiej zaś strony — ma on być kodeksem prawa karnego międzynarodowego, który państwa w drodze konwencji zobowiążą się stosować w systemie swego prawa wewnętrznego (zastosowanie pośrednie). Celem zastosowania bezpośredniego jest podporządkowana część ogólna (I), która zakłada istnienie Międzynarodowego Trybunału Karnego. Część szczególna (II) służyć ma zarówno w razie zastosowania bezpośredniego, jak i pośredniego, i określa typy poszczególnych przestępstw międzynarodowych. Część zatytułowana *Środki wykonania* (III) zawiera postanowienia umożliwiające zastosowanie pośrednie, a więc przede wszystkim przepisy regulujące stosowanie zasady *aut dedere aut judicare*. Stanowiące część IV *Postano-*

<sup>22</sup> „Revue Internationale de Droit Pénal” 1974, No 3—4.

<sup>23</sup> W postaci książki M. Ch. Bassiouni, *International Criminal Law. A Draft International Criminal Code*, Sythoff and Noordhoff Alphen aan den Rijn 1980 oraz w „Revue Internationale de Droit Pénal” 1981, No 1—2.

wienia ogólne zawierają przepisy określające zasady postępowania w razie różnic w interpretacji kodeksu, zgłaszania zastrzeżeń przy podpisywaniu konwencji dotyczącej omawianego kodeksu, wejścia w życie konwencji, jej ratyfikacji i in.

Ta dwufunkcyjność *Projektu* spowodowana została obserwowanym aktualnie nasileniem tendencji do regulacji problemów ścigania karnego w drodze międzynarodowych dwu- lub wielostronnych porozumień, z odsunięciem na dalszy plan koncepcji Międzynarodowego Trybunału Karnego, dla którego niezbędne byłoby dysponowanie jednolitym prawem materialnym regulującym zarówno zagadnienia ogólne, jak i szczególne. Licząc się z tym, autor *Projektu* nie wyklucza jednak w dalszej perspektywie powołania takiego trybunału; z uwzględnienia tych krótko- i długofalowych perspektyw zrodziła się koncepcja omawianego *Projektu*.

Część ogólna *Projektu* prof. M. Ch. Bassiouniego zbliżona jest treściowo do części ogólnych, jakie posiadają współczesne kodeksy karne wewnętrzne. Składa się z 14 artykułów podzielonych na paragrafy. W przepisach tych uregulowano prawo wszczęcia postępowania przed Trybunałem Międzynarodowym (przysługujące wyłącznie państwu), kompetencję trybunału, podstawowe definicje (przestępstwa międzynarodowego, państwa, jednostki, udziału w przestępstwie, porozumienia przestępnego, usiłowania, zaniechania i in.). W dalszych przepisach tej części zawarte zostały elementy tworzące przestępstwo międzynarodowe, immunitety, następnie — postanowienia określające kary, okoliczności wyłączające odpowiedzialność, przedawnienie, przekazywanie osób oskarżonych, pomoc sądową, uznanie wyroków Międzynarodowego Trybunału Karnego, wykonanie wyroków, zagwarantowanie praw oskarżonego.

Część szczególna składa się z 20 artykułów, podzielonych na paragrafy. Część ta określa typy zarówno przestępstw międzynarodowych, jak i przestępstw wedle prawa międzynarodowego. Poszczególne przepisy określają następujące przestępstwa: agresję, zbrodnie wojenne, użycie zakazanych broni, ludobójstwo, zbrodnie przeciw ludzkości, apartheid, niewolnictwo i zbrodnie z nim związane, niedozwolone eksperymenty medyczne, piractwo, zbrodnie w zakresie międzynarodowej komunikacji lotniczej, groźbę użycia siły lub jej zastosowanie wobec osób korzystających z ochrony międzynarodowej, branie zakładników, zabronione wykorzystanie poczty, przestępstwa w dziedzinie narkotyków, fałszerstwo pieniędzy, kradzież dóbr kultury i zasobów archeologicznych, uszkodzenie kabli podmorskich, obrót publikacjami obscenicznymi.

Katalog przestępstw zawartych w części szczególnej objął nie tylko czyny, które uznane są za przestępstwa międzynarodowe w obowiązujących (ok. 100) konwencjach, lecz także czyny, które określone zostały jako przestępstwa w projektach przedstawionych Zgromadzeniu Ogólnemu NZ, których uchwalenia należy się spodziewać. Co więcej, w części tej ujęto również niektóre czyny, które zostały zabronione w konwencjach, choć nie zostały uznane za przestępne, oraz czyny, które niepokoją społeczność międzynarodową, i co do których należy dopiero oczekiwać zawarcia międzynarodowych konwencji. W ten sposób zestaw przestępstw dokonany w części szczególnej jest nie tylko obszerny, lecz także dobrany w sposób perspektywiczny.

Wyliczenie przestępstw międzynarodowych w *Projekcie* oczywiście nie jest zamknięte. Rozwój stosunków międzynarodowych doprowadzać będzie do kształtowania się w drodze nowo zawieranych konwencji dalszych typów przestępstw międzynarodowych.

W stosunku do wszelkich przestępstw międzynarodowych *Projekt* odważnie deklaruje zasadę *nullum crimen sine lege* stanowiąc w art. IV § 1 pkt 5, że „żadne działanie, które nie jest opisane w *Kodeksie* albo w konwencji międzynarodowej, nie może być uznane za przestępstwo międzynarodowe”. W rozstrzygnięciu tym zawarta jest zarazem ocena stanu międzynarodowego prawa karnego i stwierdzenie, iż aktualna sytuacja, kompletność dotychczasowych regulacji, perspektywy dalszych unormowań konwencyjnych umożliwiają nadanie mocy prawnej postulatowi, który od dłuższego czasu był wysuwany.

Przytoczony opis *Projektu* opracowanego przez prof. M. Ch. Bassiou-niego pozwala na zorientowanie się, o ile posuwa on naprzód zagadnienie kodyfikacji międzynarodowego prawa karnego. Przez rozbudowanie postanowień części ogólnej eliminuje on w szczególności stan niepewności prawnej, który wywoływał krytykę i ostrożność w stosunku do poprzednich projektów. W *Projekcie* tym udało się również uniknąć znacznej części usterek, które obciążały poprzednie dzieła w tej materii. Spotkał się on z nader przychylną oceną opinii prawniczej<sup>24</sup>.

#### IV

Dalsze znaczące osiągnięcie posuwające naprzód dzieło kodyfikacji uzyskało Stowarzyszenie Prawa Międzynarodowego (ILA) opracowując w ostatnich latach *Projekt Statutu Międzynarodowego Trybunału Kar-*

<sup>24</sup> Bouzat (*Introduction*, s. 12) uznał *Projekt* za „nadzwyczaj ważny”, stanowiący dzieło fundamentalne, które — z niewielkimi zmianami — może być zaakceptowane przez społeczność międzynarodową.



nego. Decyzja o przygotowaniu tego *Projektu* zapadła na 60 Konferencji Stowarzyszenia odbytej w 1982 r. w Montrealu, na której też zlecono jego opracowanie Komitetowi Międzynarodowego Prawa Karnego. Komitet ten odbył w 1983 r. sesję roboczą w Paryżu, w czasie której przedyskutowano przedstawiony przez prof. D. Oehlera *Projekt Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego*. *Projekt* ten następnie przedstawiony został na 61 Konferencji ILA, która odbyła się w Paryżu (International Law Association Paris Conference 1984, International Criminal Law Committee Sixth Interim Report).

W przedstawionym *Projekcie* obok przepisów ustrojowych zawarto szereg ważnych propozycji z dziedziny międzynarodowego prawa karnego. W art. 1 *Projektu* zamieszczono wyliczenie przewidzianych w poszczególnych konwencjach przestępstw, na które rozciągać się ma kompetencja Trybunału. Trybunał nie ma być przeto uprawniony do rozpoznawania innych spraw, aniżeli wymienione w art. 1. W ten sposób państwa — strony ratyfikujące w przyszłości konwencję o utworzeniu Trybunału — z góry wiedzą, na jakie przestępstwa rozciągać się będzie jego jurysdykcja. Autorzy *Projektu* wyłączyli z listy przestępstw podlegających rozpoznaniu przez Trybunał agresję, powołując się na to, że pojęcie agresji nie ma oparcia w konwencji międzynarodowej, a jedynie w uchwale Zgromadzenia Ogólnego NZ, i że pojęcie to ujęto w uchwale tak szeroko, iż nie może być potraktowane jako działanie przestępne z punktu widzenia wymogów międzynarodowego prawa karnego. *Projekt* przewiduje, iż państwa mogą podpisać umowę uznającą jurysdykcję Trybunału Międzynarodowego z zastrzeżeniem, iż poddają tej jurysdykcji niektóre tylko z przestępstw wyliczonych w art. 1; dalsze postanowienie przewiduje nadto, że przez fakt podpisania umowy państwa nie tracą prawa decyzji co do tego, czy konkretną sprawę podać osądowi Trybunału, czy przekazać sądowi krajowemu.

Interesujące propozycje zawarte w *Projekcie* w kwestii prawa podlegającego stosowaniu przez Trybunał. Sprawa ta nie była w dotychczasowych projektach rozwiązana w sposób zadowalający.

Wedle omawianego *Projektu*, przy określeniu przestępstwa Trybunał ma stosować postanowienia konwencji, które obowiązują strony, a także postanowienia prawa międzynarodowego, włączając w to zasady prawa powszechnie uznane przez społeczność międzynarodową. Jeśli chodzi o postanowienia części ogólnej prawa karnego obejmujące przepisy o środkach obrony i okolicznościach usprawiedliwiających, to Trybunał ma stosować odnośne przepisy prawa międzynarodowego, jeżeli takie istnieją; jeżeli zaś nie istnieją — zasady przyjęte w prawie narodowym, o ile nie kolidują one z prawem międzynarodowym uznanym przez państwa, w którym przestępstwo zostało popełnione. Co się



zaś tyczy zasad karania, to — jeżeli nie ma w tej mierze postanowień prawa międzynarodowego — Trybunał ma stosować przepisy prawa narodowego, o ile nie pozostaje ono w sprzeczności z prawem międzynarodowym. Za prawo narodowe, podlegające zastosowaniu przez Trybunał w dziedzinie karania, uznaje się prawo mniej surowe, niezależnie od tego, czy zainteresowane państwo uznało kompetencję Trybunału. Trybunał nie może orzekać kary śmierci.

Ten pakiet propozycji uzupełniają postanowienia dotyczące zagrożeń karnych. System zagrożeń związanych z każdym z przestępstw objętych kompetencją Trybunału ujęty jest nie w samym *Statucie*, lecz w *Protokole 1* stanowiącym załącznik do *Statutu*. System ten oparty jest przede wszystkim na względnie oznaczonej karze pozbawienia wolności.

Proponowane rozwiązania — jak widać — starają się maksymalnie oprzeć działalność Trybunału na zasadach *nullum crimen* oraz *nulla pena sine lege*. Autorzy wyszli z założenia, iż realizacja tego postulatu możliwa jest tylko przy zaprojektowaniu rozwiązania określającego nie tylko zasady tworzenia i działania Trybunału, lecz także w pewnym sensie kodyfikującego listę przestępstw międzynarodowych, zasady odpowiedzialności i zasady karania.

Wpłynęło do Redakcji  
„Folia iuridica”  
w maju 1986 r.

Katedra Prawa Karnego UŁ

Jan Waszczyński

#### LES PROJETS DU CODE PÉNAL INTERNATIONAL

L'idée de codifier le droit pénal international, née il y a plus de 100 ans, fructifiait en donnant des projets des codes pénaux internationaux. Ces projets étaient élaborés par les associations juridiques internationales groupant d'éminents spécialistes de droit international et celui pénal. On les présentait aux organes internationaux déjà dans la période d'entre deux guerres, d'abord dans la Société des Nations, ensuite dans l'Organisation des Nations Unies. La dernière version du projet dont s'occupait l'Assemblée Générale était discutée en 1954; on a ajourné la discussion à des sessions ultérieures, l'établissement antérieur de la définition de l'agression étant indispensable pour que le projet puisse être voté.

Depuis lors les travaux sur le projet dans l'Assemblée Générale ont été arrêtés, cependant ils étaient continués par les organisations juridiques, surtout par l'Association Internationale du Droit Pénal (AIDP), sous l'égide de laquelle est né, en

1979, le projet du code élaboré par le professeur M. Ch. Bassiouni, L'analyse des projets suivants, présentés au cours d'un siècle démontre que l'idée de la codification se perfectionne sans cesse, les projets deviennent de plus en plus complets, munis de leur propre système des notions générales, indispensable pour que la codification future puisse servir les buts, pour lesquels elle a été créée, c.à.d., pour qu'elle puisse constituer le droit matériel pour le futur tribunal pénal international, ainsi que pour les états particuliers réglant dans leurs systèmes juridiques la responsabilité pénale des délits internationaux.